

HET LIMES DOEBOEK

Ontdek alles over
de Romeinse Limes
in Nederland

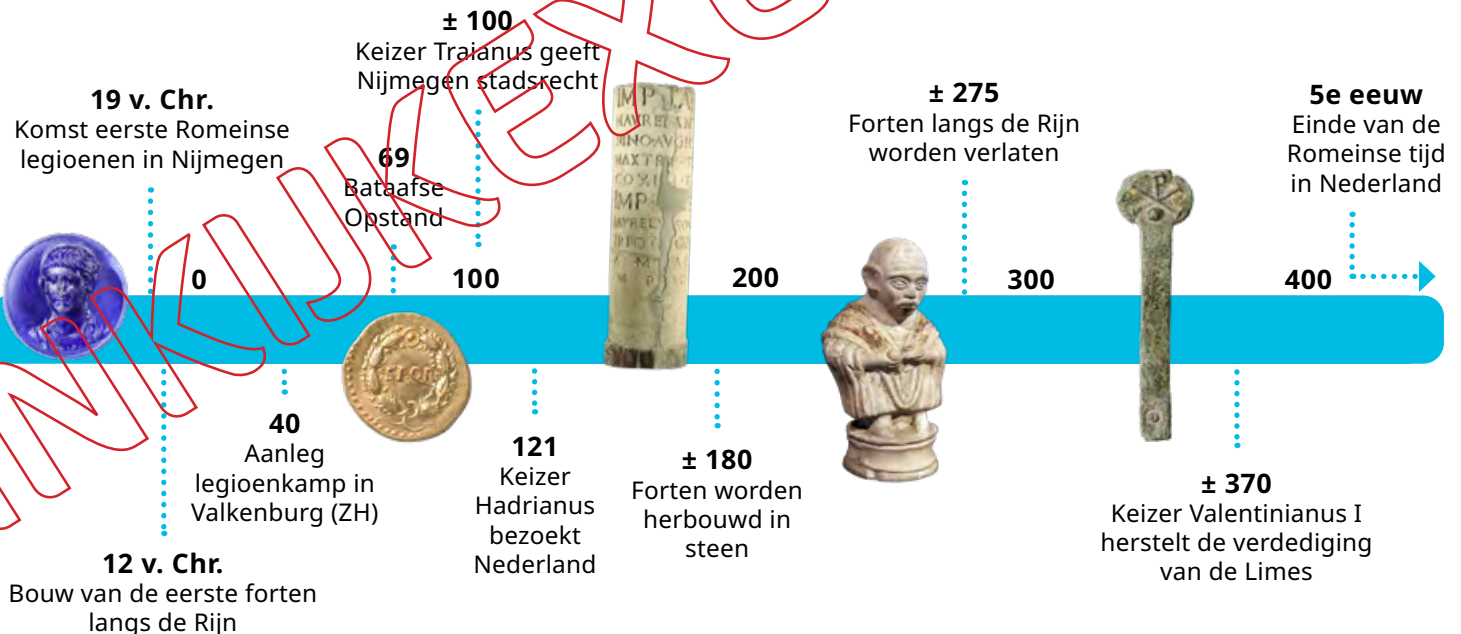
Inhoud

De Romeinse Limes: een wereldgeschiedenis!	3
Het Romeinse Rijk	5
Tot hier en niet verder!	6
Romeinse forten langs de Limes	8
Het leven in de vicus	10
Nederland moerasland	11
Van stad naar stad	12
Slimme lui!	14
Een mix van culturen	16
Vele goden	17
Sporen van de Limes	18
Wat is dit nou weer?	20
Op stap!	21
Antwoorden en oplossingen	22
Colofon	23

Quiz

In dit Doeboek kom je steeds quizvragen en opdrachten tegen. De antwoorden en oplossingen vind je op pagina 22!

Tijdbalk: Romeinse Limes in Nederland

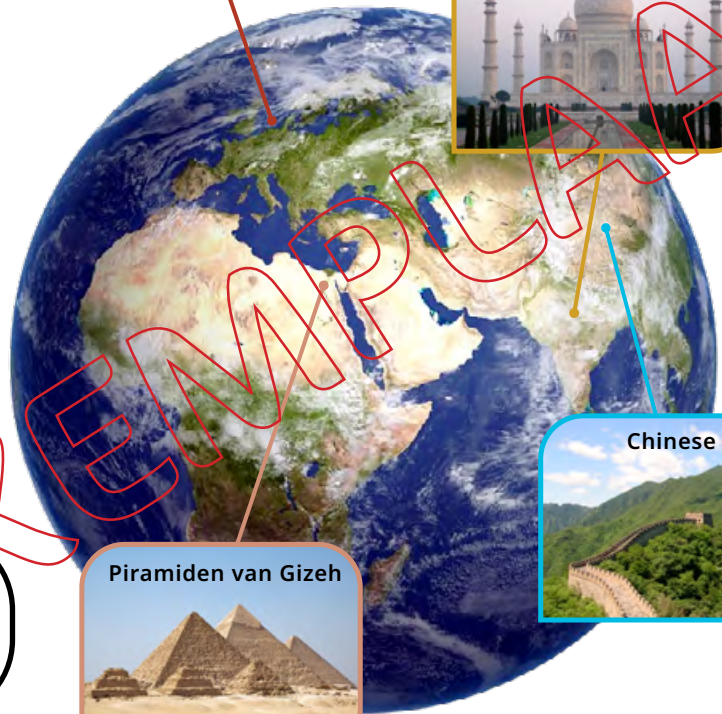
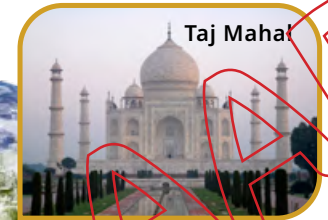
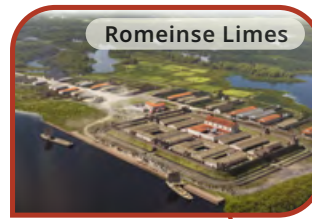

De Romeinse Limes: een wereldgeschiedenis!

Sinds juli 2021 staat de Romeinse Limes (dit spreek je uit als lie-mes) op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Dat is heel bijzonder. Op die lijst staan bijvoorbeeld ook de piramiden van Egypte en de Chinese Muur. Maar het monument van de Romeinse Limes is anders: je kunt het niet zien, want het ligt onder de grond. Het is een archeologisch monument.

De Romeinse Limes is de grens van het Romeinse Rijk. Deze grens liep langs de Rijn, dwars door ons land. De Romeinen beschermden hun grens met forten. Daartussen bouwden ze wegen, steden, havens en waterleidingen. Resten daarvan zitten nog steeds in de grond. Je kunt ze niet zien, maar ze zijn wel belangrijk voor onze geschiedenis. In dit boekje ontdek je waarom die Limes zo belangrijk was.

Salve! Dat zeggen de Romeinen als ze hallo tegen elkaar zeggen.

Quiz: Vraag 1

De Limes is niet het enige Werelderfgoed in ons land. Hoeveel werelderfgoederen heeft Nederland in totaal?

A. 3

B. 13

C. 23

D. 103

Tot hier en niet verder!

De Romeinen hebben niet heel Noord-West Europa veroverd. De Germanen die in het noorden woonden waren moeilijk te verslaan. Daardoor bleven de Romeinen steken bij een rivier in het midden van ons land, de Rijn. Deze rivier werd de grens van het Romeinse Rijk in het noorden. Die loopt dwars door Nederland en door een gedeelte van Duitsland. We noemen dit stuk van de grens officieel de **Neder-Germaanse Limes** omdat hier in de Romeinse tijd de provincie Neder-Germanië lag. De Neder-Germaanse Limes is met zo'n 400 kilometer een klein maar belangrijk deel van de hele grens van het Romeinse Rijk.

De Limes loopt dwars door Nederland.

Om de Limes te bewaken, bouwden de Romeinen forten en enkele wachttorens langs de Rijn. De Romeinen waren niet zo bang dat de Germanen plotseling zouden binnenvallen, maar ze wilden wel alles in de gaten houden. Ook wilden de Romeinen heel graag aan iedereen laten zien wie in hun gebied de baas was.

Sporen van de Limes

Hoe weten we nu zoveel van de Limes? Er staan helaas geen Romeinse gebouwen meer overeind in Nederland. Maar onder de grond is nog van alles te vinden. Archeologen doen daar onderzoek naar. Ze vinden meestal geen schatten van goud, maar wel heel veel informatie. Zo kan een archeoloog vaak al van één scherf zeggen waar die vandaan komt. Bijvoorbeeld dat die komt van een amfoor met olijfolie uit Spanje. En aan verkleuringen in de grond zien ze of ergens gebouwen hebben gestaan. Knap hè?

In Nederland is de archeologie nog extra bijzonder vergeleken met andere landen. In de natte bodem van Nederland blijven sommige spullen vaak beter bewaard, zoals hout en leren schoenen. Nederland is beroemd vanwege de Romeinse schepen die hier zijn gevonden, vooral in Zwammerdam, Utrecht en Woerden. En er zijn ook Romeinse wegen gevonden met een versterking van grote palen en balken.

Dit is *De Meern 1*. Dit Romeinse schip is 25 meter lang en werd in 1997 door archeologen gevonden in Utrecht. Het is in 2003 opgegraven. Daarna heeft het nog ruim 10 jaar geduurd voordat het naar een museum kon. Om ervoor te zorgen dat het niet zou gaan rotten, heeft het schip lang in een tank met een speciale vloeistof gelegen. Je hebt soms wat geduld nodig voordat je een vondst aan iedereen kunt laten zien.

Quiz: Vraag 8

Er zijn langs de Limes vele tienduizenden voorwerpen uit de Romeinse tijd gevonden. Sommige vondsten zijn nog helemaal heel, maar de meeste vondsten zijn fragmenten van bouwmaterialen, scherven van aardewerk, delen van metalen voorwerpen, stukjes glas, leer en hout. Stel dat je bij jou in de buurt een bijzonder Romeins voorwerp vindt, wat moet je dan doen?

- A. Je moet het voorwerp terugleggen op de plek waar je het gevonden hebt.
- B. Je hoeft niets te doen, behalve er mee pronken.
- C. Je moet je vondst melden.

Onzichtbare schatkamer

Alle vondsten kunnen ons een beetje meer vertellen over het leven in de Romeinse tijd. Zo komen we er achter wat de mensen in die tijd aten en wat voor kleren ze droegen. Archeologen gebruiken ook steeds meer nieuwe technieken, dus ze ontdekken ook steeds meer. Dus ook al zie je boven de grond bijna niks meer van de Limes, onder de grond ligt nog een schatkamer aan informatie!

Een grote vondst is heel spannend, zoals deze altaarstenen. Maar ook de kleinste scherf kan veel informatie geven!

Wat denk je, zouden er nog meer van dit soort maskers langs de Limes liggen?

Opdracht: Een scherpe blik

Als archeoloog leer je heel goed kijken naar details van vondsten. Bijvoorbeeld van aardewerk. De vrolijke gezichtsbeker die je hiernaast ziet is gevonden in Woerden. Deze kwam helaas niet in zijn geheel uit de grond. Om de beker heen zie je verschillende scherven. Zes komen van een oude zwart-wit foto van de scherven van het gezicht van de beker, voordat deze weer in elkaar werd gezet en opgeknapt. Twee niet. Kijk maar eens goed. Welke twee scherven horen niet bij deze beker?

Wat is dit nou weer?

Er is één voorwerp uit de Romeinse tijd waarvan niemand weet waar het precies voor gebruikt werd. Dat is de dodecaëder (spreek uit als doo-de-ka-ee-der). Het is gemaakt van metaal en bestaat uit twaalf vlakken met ronde gaten erin. Op de hoeken zitten bolletjes.

Bijna alle dodecaëders zijn gevonden in het noorden van het Romeinse Rijk. Waarschijnlijk is het een Keltische uitvinding. Er zijn er meer dan honderd van gevonden, ook een paar in Nederland, zoals deze hiernaast. Die is gevonden in Elst. Na de Romeinse tijd komt er ineens een einde aan het gebruik van de dodecaëder.

Verschillende archeologen hebben onderzoek gedaan naar dit merkwaardige voorwerp. Maar de functie ervan is nog steeds niet duidelijk. Is het versiering van een staf, speelgoed, een instrument om handschoenen mee te haken of om de stand van de zon te bepalen?

Bekijk het voorwerp maar eens goed. Heb jij een idee wat het kan zijn?

Puzzeltijd: Sudoku

Omgaan met cijfers en rekenen konden de Romeinen als de beste. Een sudoku hadden ze vast ook leuk gevonden.

De spelregels van de sudoku met Romeinse cijfers hiernaast zijn hetzelfde als die van een sudoku met gewone getallen. Horizontaal, verticaal en binnen een vlak met 9 vakjes tussen de dikke lijnen mag elk Romeins cijfer precies één keer voorkomen. Deze cijfers kun je gebruiken:

I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX

VI	II		I		VIII	II		III
			IV				IX	
VIII		III			V	IV		
V		IV	VI		VII			IX
	III						V	
VII			VIII		III	I		II
		I	VII			IX		VI
	VIII			III			II	
III		II	IX		IV			V

Sinds juli 2021 staat de Romeinse Limes op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Dat is heel bijzonder. Maar wat betekent dat? Wat is de Romeinse Limes precies? Waarom waren de Romeinen hier? Wat deden ze allemaal? Hoe zagen ze eruit?

De geschiedenis ontdekken is nog nooit zo leuk geweest. Dit doeboek staat namelijk vol met opdrachten, puzzels, vondsten en verhalen, tips en de nieuwste weetjes over de Romeinse tijd en de Limes in Nederland.

Het Limes Doeboek is gemaakt door RomeinenNU. De uitgave is tot stand gekomen in opdracht van Erfgoedhuis Zuid-Holland, Landschap Erfgoed Utrecht, Erfgoed Gelderland en de Nederlandse Limes Samenwerking.

8 - 12 jaar

NEDER-GERMAANSE
NIEDERGERMANISCHER
LOWER GERMAN

LIMES

